

A romániai magyarság népességsökkenésének okairól

Néhány demográfiai szempont a 2002. évi népszámlálás előzetes közleményének értékeléséhez

Megjelent: Magyar Kisebbség. Új s. VIII, 2002. 4. sz. 3–16. p.

A romániai magyarság számának kérdése a szélesebb közvélemény előtt az 1992. évi népszámlást megelőzően jobbra inkább vélekedések és hiedelmek, sőt esetenként hitviták tárgya volt, mintsem statisztikai tény kérdése. Ez részint a dolog természetéből adódik, hiszen interetnikus közegben meglehetősen nehéz (ha nem lehetetlen) pontosan megállapítani az egyes nemzetiségek lélekszámát. Az igazi ok azonban, hogy az akkori hatalomnak nem állt érdekében a nemzetiségi statisztika kérdésének nyilvános taglalása. A kérdések érdemi vitatásához szükséges információkat visszatartották, így természetesen tág tere nyílhatott a kevésbé autentikus tárgyalásmódnak.

Csak tisztelettel adózhatunk azok emlékének, akik a korabeli ellehetetlenült állapotok ellenére is múlhatatlan eredményeket értek el a kisebbségi népesedéstudomány terén. Közéjük tartozott Erdélyben Semlyén István, aki a hetvenes–nyolcvanas években talán a legtöbbet tette a romániai magyarság demográfiai helyzetének alapos és széles körű megismertetéséért, Magyarországon pedig a történeti demográfia ugyanezen munkálkodó neves szakembere, Dávid Zoltán és a jeles magánkutató, Nyárády R. Károly, aki máig érvényes értékelést adott az 1977. évi népszámlálás eredményeit szándékosan eltorzító, a romániai nemzetiségi statisztika mélypontját megtestesítő hivatalos közleményről.

Elmondható, hogy az e témában később született fontosabb írások szerzői szinte mindannyian az ő köpönyegükből bújtak elő, amikor a nyolcvanas–kilencvenes évek fordulóján Magyarországon a felszabadult politikai légkörben megbolydult nyilvánosság növekvő információéhségét rövid időn belül, alapkutatások nélkül kellett kielégíteni. Ezeknek az írásoknak majd mindegyike – a joggal bizalmatlanul fogadott hivatalos közlésekkel szembehelyezkedve – közvetve vagy közvetlenül, részben vagy egészben a romániai, erdélyi magyarság vélt vagy lehetséges számbeli nagyságával foglalkozott. Hozzá kell tenni, hogy a kiinduló kérdés, éppen a probléma összetettsége folytán, további kérdések sorozatát vetette fel, a szerteágazó kérdésgyűttes gondos megválaszolásához pedig már a nemzetiségi, és általában a népességi statisztika eszköztárának szélesebb körű mozgósítása szükségeltetett. A romániai népszámlálások eredményeinek vitatása tehát az érdemi válasza törekvő írások esetében végül is termékenyítő hatású hipotézisnek bizonyult.

Tényként állapítható meg – az utólagos elmarasztalás szándéka nélkül –, hogy a korabeli publikációs dömping, ideértve a szóban forgó kérdést legaggályosabban körüljáró írásokat is, a romániai magyarság számát az 1992. évi népszámlálás későbbi eredményéhez képest többé-kevésbé felülértelte. Sok egyéb mellett ez is közrejátszott abban, hogy az akkori census nemzetiségi eredményeit nem egykönnyen vette tudomásul a nagyközönség.

Az újabb népszámlálás küszöbén a számbavétellel kapcsolatos várakozások mérséklése, normális mederben tartása minden tekintetben eredményesebbnek mondható, mint tíz évvel ezelőtt. Jelentős része volt ebben a Korunk 2002. februári tartalmas, jól időzített és a médiában is sikeresen megjelenített tematikus számának, amely már címével – Hányan voltunk? – sugallta, hogy az elmúlt évtized során nemcsak politikai, társadalmi, lélektani szempontból változtak a romániai magyarság helyzetét meghatározó körülmények, de gyökeresen megváltozott demográfiai környezete is. Az országosan éppen a 1992. évi népszámlálás évében bekövetkezett negatív demográfiai fordulat várható következményeinek tudatosítása jegyében az összeállítást bevezető tanulmány¹ a romániai magyarság lélekszámának jelentős, mintegy 100 ezer fős csökkenését vetítette előre a 2002. márciusi népszámlálás

¹ Veres Valér: A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a 20. század utolsó negyedében. = Korunk. 2002. 2. sz. 4–18. p.

időpontjáig. E becslés még így is hangsúlyozottan optimista volt; szerzője talán nem akarta ennél jobban sokkolni a közvéleményt, jöllehet számításai eredményeinek mérlegelése során okkal juthatott volna súlyosabb következtetésre is.

Annál sokkal több volt azután maga az előzetes népszámlálási közlés, mely szerint Románia népessége több mint egy millióval lett kevesebb, és ezen belül a magyar nemzetiségűek számának csökkenése a fentebbi előrejelzésnek csaknem kétszerese, 190,6 ezer fő. Paradox módon, noha minden vonatkozásban más körülmények között és más feltételekkel állhattunk az új népszámlálás elé (gondoljunk csak az információhoz jutás könnyebbségére, a hivatalos szervek összehasonlíthatatlanul nagyobb nyitottságára), a valóság ezúttal is, csakúgy, mint egy évtizeddel korábban, rácsfolt az előzetes – szakmailag mégoly megalapozott – várakozásra.

Más okokból tehát, de végső soron most is ugyanazzal a feladvánnyal kerülünk szembe, mint annak idején: a népszámlálás meglepő eredményét értelmezve egy többszörösen egyenlet meghatározatlan mennyiségeinek minél érvényesebb behelyettesítése a cél. A következőkben ezeket a változókat, azaz a romániai magyarság népességszökkenését kiváltó okokat (természetes fogyás, kivándorlás, asszimiláció), valamint azok egymáshoz viszonyított arányát próbálom felderíteni. Ehhez alapvetően a bukaresti statisztikai szolgálat közleményei szolgálatják a forrásokat.²

Az összes népesség csökkenésének összetevői

Nem csupán a magyar népesség száma lett a vártnál jóval kevesebb, de az ország összlélekszámának csökkenése is a reálisan számítható 400–500 ezernek több mint a duplája volt. Ezért mindenekelőtt az összes népesség fogyásának demográfiai tényezőit veszem szemügyre a klaszszikus mérleg-módszer segítségével.

1. táblázat
A népesség tényleges és természetes fogyása, valamint a két érték különbsége
Romániában, az 1992. és 2002. évi népszámlálás között
(Ezer fő)

	A népesség száma		Tényleges fogyás	Természetes fogyás	A tényleges és természetes fogyás különbsége
	1992.I.7.	2002.III.18.	1992.I.7 – 2002.III.18. között		
Románia	22 810,1	21 698,2	-1111,9	-300,0 ^a	-811,9
Regát	15 086,8	14 472,5	-614,3	-165,0	-449,3
Erdély	7 723,3	7 225,7	-497,6	-135,0 ^b	-362,6

^a 1992–2000 között -252,2 ezer, 2001-ben a népmozgalmi jelzőszámok alapján kb. -40 ezer fő. 2002 első két és fél hónapjában a 2001. évihez hasonló ütemű fogyással számolva.

^b 1992–2000 között 114,8 ezer fő. A 2001-től hiányzó adatok a születések és halálozások helyi értékeinek az országos számokhoz viszonyított arányában becsléssel pótolva.

Az 1. táblázat utolsó oszlopából kiderül, hogy a népesség nagyarányú csökkenésének legfőbb oka nem a természetes fogyás, hiszen az 1,1 milliós tényleges veszteség csaknem háromnegyedét a természetes és tényleges fogyás különbsége teszi ki. Mivel e különbségben elvileg a külső vándormozgalmak egyenlege fejeződik ki, a népszámlálás – maradéktalanul végrehajtott összeírást feltételezve – korábban nem sejtett méretű, több mint 800 ezer fős migrációs hiányt jelez. Ez szinte hihetetlennek tűnik a hivatalos belügyi kimutatással összevetve; aszerint ugyanis 1992–2000 között mindössz-

² A népszámlálás előzetes eredményeit tartalmazó közlemény (Rezultatele preliminare ale recensământului populației și al locuințelor din 18 martie 2002) forrása: <http://www.recensamant.ro/>.

sze 178,8 ezren hagyták el véglegesen az országot, míg a visszatérők száma ugyanez idő alatt 64 ezer volt. (Eközben a távozók száma az 1992. évi 31 152-ről 2000-ben 14 753-ra csökkent, a hazatérőké viszont 3077-ről 12 442-re emelkedett.)³ A két népszámlálás közti évtized egészére vetítve tehát hivatalosan alig 120 ezer főnyi a nemzetközi migráció hiánya, míg a valóságos veszteség a táblázatból kiolvashatóan e számnak csaknem a hétszerese. A két érték (a hivatalos és a tényleges vándorlási veszteség) különbsége 692 ezer. (Hasonló eredményre jutunk, ha a számított népességszámot – mely 2002. január 1-én 22 391,6 ezer – vetjük egybe a népszámlálási eredménnyel.) A különbséget talán helyénvalóbb lenne inkább számbavételi hiánynak nevezni, hiszen a felvételtől nyilván jó néhány, a népszámlálás idején odahaza tartózkodó személy is kimaradt, ám a csaknem 700 ezres hiányzó tömeg zömét vélhetően mégiscsak a nem regisztrált távollévők teszik ki. (E feltevés megerősítése további informálódást kíván.) Az ily módon feltételezett ellenőrizetlen migráció nagyságát jól érzékelteti, hogy e mostani számbavételi hiány majdnem kétszer akkora, mint az 1992. évi népszámláláskor mutatkozott 376 ezer főnyi statisztikai veszteség.⁴

A magyarság természetes fogyása 1992–2002 között

A összes népesség számának alakulását befolyásoló tényezőket nemzetiség szerint már jóval körülményesebb számba venni, mindenekelőtt azért, mert a természetes népmozgalom kulcsfontosságú adatait ebben a bontásban több mint fél évszázada nem közlik Romániában. A 2. táblázat az erre vonatkozó – egyre gyérülő – információkat a 20. század elejétől az 1992. évi népszámlálásig gyűjti egybe Erdély területén.⁵

2. táblázat

A természetes népmozgalom mutatói Erdélyben a 20. században, a két fő nemzetiség szerint^a
(Éves átlagban ezer főre)

Időszak	Élveszületések			Halálozások			Természetes szaporulat		
	Összes	Román	Magyar	Összes	Román	Magyar	Összes	Román	Magyar
1901–1910	35,5	36,6	36,1	26,1	27,9	24,9	9,4	8,7	11,2
1911–1914	34,9	36,1	35,4	24,8	26,9	23,3	10,1	9,2	12,1
1920–1923	32,6	34,9	30,1	22,4	24,7	20,2	10,2	10,2	9,9
1924–1930 ^b	29,4	30,9	26,9	20,9	21,9	19,4	8,4	9,0	7,5
1931–1934	26,3	.	.	18,7	.	.	7,6	8,5	7,1
1935–1939	24,7	27,1	21,3	18,0	19,4	15,8	6,7	7,7	5,5
1941–1947	20,7	.	.	17,7	.	.	3,0	.	.
1956–1965	17,5	.	.	10,1	.	.	7,4	.	.
1965	14,2	14,5	12,8	9,8	.	.	4,4	.	.
1966–1976	19,4	.	18,4	10,2	.	.	9,2	.	.
1977–1987	16,2	.	.	10,7	.	.	5,5	.	3,4 ^c
1988–1991	13,9	.	.	11,0	.	.	2,9	.	.

³ Anuarul statistic al României. București, 1998. 112. p, 2001. 87. p.

⁴ Tanulmányom lezárását követően jelent meg a népszámlálás honlapján az előzetes eredményeket elemző újabb közlemény (Principalii indicatori pe județe și categorii de localități. Rezultate preliminare). Ebből megtudhatjuk, hogy az adatok kiértékelésekor az állandó népesség számát a nemzetközi normákhoz igazodva oly módon állapították meg, hogy az magában foglalja a megszakítás nélkül legalább egy éve az országban élő külföldieket (24 ezer), nem tartalmazza viszont az egy évnél hosszabb ideje külföldön tartózkodó román állampolgárokat (178,5 ezer). Ez utóbbiak tehát ilyen értelemben a népszámlálás során regisztrált – az ország hivatalosan megállapított lélekszámából az adatok összesítésekor kihagyott – távollévőknek tekinthetők. Mindez azonban mondandóm lényegét nem érinti.

⁵ A számítások forrásaira a hivatkozást lásd Varga E. Árpád: Erdély magyar népessége 1870–1995 között. = Magyar Kisebbség. 1998. 3–4. sz. 339., 347., 351., 352., 354., 361., 363. p.

^a 1901–1914 között anyanyelvi, ezt követően nemzetiségi ismérv alapján.

^b Az egyes nemzetiségekre vonatkozó értékek a felekezeti adatok alapján számítva.

^c A magyarok számított népességszámának és kivándorlásának országos adataiból következtetett érték.

A táblázat híven tükrözi, hogy Erdélyben a demográfiai átmenet a tágabb térségi modell szerint alakult, azaz a halálozási arányszám csökkenésével egyidejűleg a születési arány is csökkenni kezdett, és időbeli eltolódás a két arányszám alakulása között alig volt. Ennek megfelelően a népesség kezdeti növekedési üteme is megállt, majd fokozatosan csökkent. Ez a folyamat, kisebb megszakításokkal, a hatvanas évek közepéig tartott, amikor a natalitás és a mortalitás csökkenése is lefékeződött, és igen alacsony természetes szaporulat mellett létrejött egy rövid ideig tartó egyensúlyi állapot. Az abortusztilalom ezt az egyensúlyt megbontotta, így átmenetileg a születésszám ismét megnövekedett, nemso-kára azonban megint süllyedni kezdett, immár a halálozási arányszám lassú emelkedése mellett.

A nyers élveszületési mutatószámok tanúsága szerint a románok termékenysége eközben folyamatosan meghaladta az erdélyi átlagot, a magyarok születéseinek aránya ellenben a húszas évekkel kezdődően az átlag alá került. A magyarság természetes reprodukciójának viszonylag kielégítő mértékét a harmincas években már csak a románokénál alacsonyabb halálozási arányszáma biztosította. Ami halandóságának későbbi alakulását illeti, csak a sötétben tapogatózhatunk. A magyar nők élveszüléseiről a hatvanas–hetvenes években felbukkanó mutatókat a magyarok természetes szaporulatának 1977–1987 közötti számított értékével összevetve azonban feltételezhető, hogy az erdélyi magyarság átlag alatti születési arányszámaihoz ekkor már az átlagot meghaladó halálozási mutatók járultak. A táblázatból tehát kitűnik, hogy a Romániához került Erdély magyarságának természetes reprodukcióját régebbtől fogva a demográfiai átmenet nemzetiségi egyenlőtlenségének visszájára fordulása határozza meg.

Vonatkozó, szerényebb információkhoz továbbra is csupán néhány elszigetelt közlemény révén jutni, újabban főként Vasile Ghețău jóvoltából. Ezek a vázolt népesedési folyamatnak immár drámai kifejtetéről tudósítanak. A korábban a bukaresti statisztikai szolgálatnál vezető posztot betöltött neves demográfus (akinek közléseit mérvadónak fogadom el) az 1992. évi népszámlálást követően több írásában foglalkozott a népességszám csökkenésével, e negatív fordulatot és annak kihatásait nemzetiségként is taglalva. A magyarság számának népszámlálási fogyását elemezve kiemelte, hogy az addig elsősorban kivándorlással magyarázható folyamat a közeljövőben inkább a termékenység csökkenése és a halandóság növekedése következtében folytatódik. Közlése szerint a magyar nemzetiségűek halálozásának arányszáma 1992-ben 14,8 ezrelékre nőtt, az élveszületéseké viszont mindössze 9 ezreléket ért el, aminek következtében a romániai magyarok lélekszáma egy év alatt 9,2 ezerrel csökkent.⁶ Három évvel később a magyarság számának 39,1 ezer főnyi csökkenését állapította meg, amiből csupán 9 ezer volt a kivándorlás számlájára írható, további 30 ezer fős hiány abból adódott, hogy a halálozások száma jelentősen meghaladta a születéseket; az 1992–1994. évek átlagában ezer lélekre 14,7 halálozás jutott.⁷ 1996 elején Ghețău szerint a magyarok száma már 53,2 ezerrel kevesebb, mint az 1992. évi népszámlálás idején volt. A négy év veszteségéből mindössze 11,8 ezer a ki- és visszavándorlások különbözete, 41,4 ezer főnyi hiány tehát a természetes fogyásra vezethető vissza.⁸ Románia nemzeti-ségi összetételének hosszú távú alakulásáról írott nagylélegzetű tanulmányában a magyarság számának összesen 360 ezer fős (természetes) fogyatkozását vetítette előre 2025-ig. Ugyanitt a magyar nemzetiségűek természetes népmozgalmának mutatóiról is számításokat közölt a – feltehetően folyamatos népmozgalmi statisztikából vett – 1995. évi adatokkal kezdődően.⁹

⁶ Ghețău, Vasile: De ce scade populația maghiară în România? = Adevărul. 22 septembrie 1993. 3. p.

⁷ Ghețău, Vasile: Costul în oameni al tranziției. = Adevărul. 7 februarie 1996. 3. p.

⁸ Ghețău, Vasile: Prețul veșnici tranziții: 7 ani de declin demografic. = Adevărul. 25 martie 1997. 3. p.

⁹ Ghețău, Vasile: O proiectare condițională a populației României pe principalele naționalități (1992–2025). = Revista de cercetări sociale. 1996. Nr. 1. 85., 88. p. E prognózist az eredetileg 2001 márciusára kitűzött népszámlálás tárgyyszerű fogadtatásának elősegítése érdekében részletesen bemutattam a magyar olvasóközönségnek. Varga E. Árpád: Vasile Ghețău előreszámítása Románia nemzetiségeiről (1992–2025). = Hitel. 2000. 7. sz. 73–88. p. Ugyanitt az 1992–1995. évi tényszámokat is ismertettem. Feltevésem szerint ezek az adatok hivatalt népmozgalmi nyilvántartáson alapulnak. Ilyen nyilvántartás létezésére Ghețău utal tanulmányában, megjegyezve, hogy “a folyamatos népesedési statisztikában feljegyzett jellemzők között szerepeltetik a nemzetiséget is”. Vö. Ghețău, Vasile: i. m. 80. p.

3. táblázat
A természetes népmozgalom mutatói Romániában
1992-ben és 1995-ben a két fő nemzetiség szerint, Vasile Ghețau közlésében
(Éves átlagban ezer főre)

Év	Élveszületések			Halálozások			Természetes szaporulat vagy fogyás (-)		
	Összes	Román	Magyar	Összes	Román	Magyar	Összes	Román	Magyar
1992	11,4	12,0	9,0	11,6	11,5	14,8	-0,2	0,5	-5,8
1995	10,4	10,8	9,6	12,0	11,9	14,3	-1,6	-1,1	-4,7

A Ghețau által nyilvánosságra hozott töredékes adatok alapján a két népszámlálás közt eltelt évtizedben a magyar nemzetiségűek éves átlagban 5 ezrelékes természetes fogyása számítható. Ez mind az 1992–1995. évek tényadataival, mind pedig a hosszú távú előrejelzés számaival összevetve (melyek alapján kezdetben évi 8–10 ezres a fogyás) elfogadható értéknek tűnik, és szám szerint 80 ezer körüli veszteséget jelent.

A magyarság vándorlási vesztesége 1992–2002 között

A belügyi nyilvántartásokon alapuló hivatalos kivándorlási adatok nemzetiségi részletezése szerint a romániai magyarok migrációs vesztesége 1992–2000 között (19,1 ezer ki- és 2,4 ezer visszavándorlóval számolva) mindössze 16,7 ezer fő. A magyarok kivándorlása az országos irányzathoz hasonlóan csökken (az 1992. évi 3523-mal szemben 2000-ben mindössze 788 fő), visszavándorlása ugyanakkor az országosnál kisebb arányú. A hivatalos közlés a népszámlálás számbavételi hiányának tükrében nyilvánvalóan nem állja meg a helyét, így a romániai forrásokra alapozva a magyarság tényleges vándorlási veszteségét illetően is csak találgathatunk. Első pillantásra kézenfekvőnek tűnik a közel 700 ezres országos statisztikai veszteséget – aminek túlnyomó részét vélhetően az összeírásból (illetőleg annak összesítéséből) kimaradt külföldön tartózkodók teszik ki – ugyanabban az arányban megosztani, mint amennyi a hivatalos kivándorlási adatokból a magyar nemzetiségűekre esik. Ez a távozók esetében 10,7%, a visszatérteket is figyelembe véve 14,5%; szám szerint az első esetben 74 ezer, a másodikban 100 ezer fő. E számokat a hivatalos adatokkal kiegészítve 90–120 ezer közötti értékhez jutunk. Ezt becslésem felső értékszakaszának tekintem.

Mivel igen valószínű, hogy az országból távozott, vagy hosszabb-rövidebb időre távol lévő magyarok túlnyomó többségének szülőföldje Erdély, célszerű az előbbi eljárást a Kárpátokon inneni adatokra korlátozva megismételni. Ez két problémát is felvet. Az egyik, hogy a nemzetközi vándorlás területi részletezésű adatai csupán az eltávozottakról adnak számot, a visszatérők számát nem tartalmazza. A másik pedig, hogy Erdély vándorlási vesztesége a belső migráció egyenlegét is magában foglalja, ezért nem feltétlenül egyezik az országot innen elhagyók számával. Mindebből következően a kivándorlás hivatalos alulszámolásából adódó statisztikai veszteség (és különösen abból a magyarság részesedése) Erdély területén is csak hozzávetőleg becsülhető.

Nézzük először a hivatalos kivándorlási statisztikát területi bontásban. A megyénkénti adatok összegzése szerint az 1992–2000 között Romániát elhagyó 178,8 ezer személy közül 107 ezren Erdélyből távoztak.¹⁰ A repatriáltak számát nem tudjuk, országos arányukat pedig (ez a kivándoroltak 35,8%-a) nem érvényesíthetjük automatikusan Erdélyben, hiszen a többségükben innen elment magyarok (valamint a németek) hazatérési hajlandósága az átlagosnál jóval kisebb. (Romániában a jelzett időszakban számon tartott 26,9 ezer német kivándorló mellett mindössze 1,5 ezer német visszavándorlót regisztráltak.) Jobbnak látszik tehát az országos visszatérési arányt a magyarok és németek nélkül számítani (amely így 35,8%-ról 45,3%-ra emelkedik), a kapott hányadot pedig az Erdélyből kivándoroltaknak az említett két nemzetiség (országos) számával csökkentett értékére (61 ezer fő)

¹⁰ Anuarul demografic al României. București, 2001. 461–462. p.

vetíteni. A hivatalos adatok alapján Erdély ily módon (magyar és német nemzetiségűek nélkül) számított nemzetközi migrációs egyenlege 1992 és 2000 között 33,4 ezer lélek, amihez a magyarok és a németek országos kivándorlási veszteségét (16,7 ezer, illetve 25,4 ezer) hozzáadva 75,5 ezer főt kapunk. Ha Erdély két népszámlálás közti összes migrációs veszteségét (amely 362,6 ezer, lásd az 1. táblázatot) a kivándorlás okozta hiánnyal azonosítjuk (vagyis a belső vándorlások figyelembevételétől eltekintünk), akkor ugyanitt a számbavételi hiány, azaz a kivándorlás feltételezett hivatalos és tényleges értékének különbsége kb. 285 ezer fő. A magyar nemzetiségűeknek a becsült hivatalos adatokból való részesedése (22,1%) e számra vetítve 63 ezer, az pedig a hivatalosan számon tartott 16,7 ezres vándorlási veszteségükkel kiegészítve 80 ezerre emelkedik. Ezt tekintem becslésem alsó értékének.¹¹

A romániai forrásokból nyert információk az országból végleg távozott vagy időlegesen távollévő magyarok legfőbb úti célja, Magyarország hivatalos kimutatásaival is egybevetethetők. A budapesti Központi Statisztikai Hivatal legfrissebb közleménye szerint 1993–2001 között 49 388 Romániát elhagyó személy kapott magyar állampolgárságot. Ugyancsak a KSH közlése, hogy 2002. január 1-én 44 977 a Magyarországon tartózkodó román állampolgárok száma (akik közül 31 194-en 1994 óta léptek be az országba, vagy belépésük ideje ismeretlen).¹² Ezzel egybevágóan az ORFK kimutatása szerint a hosszú távon (legalább egy éve) legalisan Magyarországon élő román állampolgárok száma 2001-ben 46 575 volt (37 996-an bevándorlási engedéllyel, 8 579-en huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkeztek). Ugyanitt a rövidebb ittlétet legalizálókról is tájékozódhatunk: 2001-ben 29 496-an folyamodtak tartózkodási engedélyért; közülük 12 552-en huzamos, 16 944-en ideiglenes tartózkodási kérelmet nyújtottak be.¹³ Az idézett adatok természetesen csak irányadók: az 1993-tól magyar állampolgárságot elnyertek egy része ugyanis még az 1992. évi népszámlálást megelőzően hagyhatta el Romániát (így, akiket nem jelentettek be közülük hozzátartozóik, már az akkori számbavételből is kimaradtak), a 2001-ben tartózkodási engedélyt kérelmezőknek pedig csak kisebb – változó személyi összetételű – hányada volt folyamatosan távol hazájától. Nem hagyható figyelmen kívül továbbá, hogy a magyarországi nyilvántartások a bevándorló népességet kibocsátó ország szerint részletezik, a belépő román állampolgárok között viszont különböző nemzetiségűek találhatók. Mindenesetre, a kérdéskör kutatóinak egybehangzó véleménye szerint az elmúlt évtizedben Romániából letelepedés szándékával érkezetteknek legalább kilenczede magyar.¹⁴

A hivatalos keretek közt zajló magyarországi bevándorlás számai végső soron nem mondanak ellent becslésemnek a romániai magyarság egy évtizednyi vándorlási veszteségéről, amely – mint fentebb láthattuk – a népmozgalmi és népszámlálási eredmények egybevetésével legfeljebb 90–120 ezer, de legalább 80 ezer főben számítható. (A magyarországi adatok inkább az alacsonyabb értékeket valószínűsítik.) Becslésemet illetően hangsúlyozom, hogy csupán nagyságrendet érzékeltető, a romániai magyarság népességi veszteségének összetevői közti arányokat kijelölő, spekulatív adatról van szó. E széles tartományban mozgó, bizonytalan értéket a népszámlálás számbavételi hiánya határozza meg, amit az egyszerűség kedvéért migrációs veszteségnek tekintek (jöllehet, a felmérésből egyéb okokból is kimaradhattak emberek).

A nemzetközi vándormozgásokat számon tartó hivatalos romániai, sőt a magyarországi nyilvántartások is azt mutatják, hogy a hiányzóknak csak kisebbség hányada a szó szoros értelmében vett – új hazájában honosságot nyert – kivándorló. Hasonló nagyságú lehet a szülőföldjüktől végleg el nem szakadt, de törvényesített formában hosszabb-rövidebb ideje külföldön élő személyek köre, míg a harmadik csoportot a kiterjedt fél- vagy illegális migráció résztvevői alkotják.

Hogy a bukaresti statisztikai szolgálat közleményeiből származtatott, 80–100 ezer főnyire mér-

¹¹ E számításhoz fontos adalékul szolgálhatna még a népszámlálás során regisztrált, ám a végső összegzésből kihagyott, egy évnél hosszabb ideje külföldön élők nemzetiségi összetételének, vagy legalább szűkebb területi megoszlásának az ismerete. Egyelőre csupán annyit tudni, hogy közel négyötödük, 158,5 ezer fő Erdélyből való (e számot közli Veres Valér: A romániai magyarok demográfiai viszonyai a 2002. évi népszámlálás előzetes adatai tükrében. = Demográfia. 2002. 2–3. sz. 323. p.), ami alapján azonban messzemenő következtetés nem vonható le.

¹² Demográfiai évkönyv 2001. Budapest, 2002. 103., 358. p.

¹³ Az ORFK adatainak forrása a Magyar Belügyminisztérium honlapja: <http://www.b-m.hu/>.

¹⁴ Az újabb összegző áttekintések közül lásd Veres Valér: A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a 20. század utolsó negyedében. = Korunk. 2002. 2. sz. 11. p., Horváth István: A romániai magyar kisebbség Magyarországra irányuló mozgása. = Korunk. 2002. 2. sz. 40., 42. p. és hivatkozásait.

sékelt becslés nem eltúlzott, alátámasztja egy témába vágó elemzés is, melynek summázata szerint feltételezhető, hogy – az állampolgársághoz jutottakon felül – “egy adott pillanatban legalább 100 ezer romániai magyar tartózkodik kint Magyarországon” (hozzátéve, hogy a gyakori fluktuáció miatt a hosszabb-rövidebb időre kint tartózkodó munkavállalók száma jóval nagyobb lehet). Az idézett szerző a továbbiakban megállapítja: “hozzátétőleg hatvanezer román állampolgár (több mint kilencven százaléuk magyar nemzetiségű) rendelkezik valamilyen legális státussal”, “a másik részben vannak a fél- vagy teljesen illegális elmozdulók”.¹⁵ Hiányuk a népszámlálás adatsoraiban ugyan az általa jelzettél vélhetően szerényebb, ám ez érthető, hiszen a census pillanatfelvétele erről a “nagy mozgásban lévő tömegről” (Horváth István kifejezése)¹⁶ értelemszerűen csak részleges képet ad.

A népességcsökkenés összetevői és a magyarság fogyása városok és községek szerint Erdélyben

A főbb népesedési adatokat települési környezet szerint csak Erdély területén részletezem, ahol a romániai magyarság 98,8 százaléka él.

4. táblázat
A természetes népmozgalom Erdélyben 1992–2000 között,
városok és községek szerint

	Szám szerint			Éves átlagban ezer főre		
	Élve- születések	Halálozások	Természetes szaporulat vagy fogyás (-)	Élve- születések	Halálozások	Természetes szaporulat vagy fogyás (-)
Összesen	715 093	829 915	-114 822	10,4	12,1	-1,7
Városok	372 404	372 188	216	9,4	9,4	0,0
Községek	342 689	457 727	-115 038	11,8	15,8	-4,0

A 4. táblázat jól mutatja, hogy a természetes fogyás forrásvidéke az elmúlt évtizedben a falvakba helyeződött át, ahol ugyan a városokhoz képest valamivel nagyobb a születésgyakoriság, a viszonylag kedvezőbb születési mutatókhoz azonban igen magas halálozási értékek járulnak. (Ez a folyamat egyébként már a múlt század nyolcvanas éveiben megkezdődött.)

A tényleges és a természetes fogyást egybevetve (5. táblázat), ezzel egyidejűleg a mechanikus népmozgások eddigi fő csapásiránya is megfordulni látszik.

A táblázat második oszlopában szereplő továbbvezetett népességszámra alapozva 2000 közepén Erdélyben 86 ezer főnyi vándorlási veszteség számítható. Merőben új jelenség az előző évtizedekhez képest, hogy a vándorlási veszteség ezúttal teljes egészében a városokra esik, sőt a községekben enyhe visszavándorlás tapasztalható. Mint tudjuk, a valóságos vándorlási veszteség – Erdély népességének a népszámlálás időpontjáig 135 ezerre becsülhető természetes fogyása és lélekszámának csaknem fél-millió tényleges csökkenése közt a különbség – ennél sokkal nagyobb, 363 ezer fő. (Vö. az 1. táblázattal.) E tekintélyes számból – a természetes népmozgalmi adatokat települési környezet szerint szétosztva – a városokra már közel 380 ezres hiány esik, a községekre pedig kb. 15 ezres többlet jut.

Ezek az adatok a különböző irányú vándormozgásoknak természetesen csak a végeredményéről adnak számot, a népességcsere kiterjedéséről, intenzitásáról nem tudósítanak. Így nem mutatják meg, hogy az összes vándorlások egyenlege miképp oszlik meg a külső és a belső vándorlások között, mint ahogy azt sem, hogy miként osztoznak az egyes településtípusok a külső, illetve a belső vándorlások

¹⁵ Horváth István: i. m. 41., 42. p.

¹⁶ A vándormozgalmak szerepére és súlyára a népességcsökkenésben ugyancsak Horváth István hívta fel a figyelmet nem sokkal az előzetes népszámlálási eredmények közzététele után: Ne dramatizáljunk! Népszámlálás – szociológusi szemmel. Kérdezett Máthé Éva. = Romániai Magyar Szó. 2002. július 27.

5. táblázat
A népesség tényleges és természetes fogyása, valamint a két érték különbsége Erdélyben
1992.I.7. – 2000.VII.1. között, városok és községek szerint*
(Ezer fő)

	A népesség száma		Tényleges fogyás	Természetes szaporodás vagy fogyás (-)	A tényleges és természetes szaporodás vagy fogyás különbsége
	1992.I.7.	2000.VII.1.	1992.I.7. – 2000.VII.1. között		
Összesen	7 723,3	7 527,4	-195,9	-109,9	-86,0
Városok	4 449,7	4 356,8	-92,9	0,7	-93,6
Községek	3 273,6	3 170,6	-103,0	-110,6	7,6

*A mai közigazgatási beosztásnak megfelelően (az időközben várossá nyilvánított Aranyosbánya, Facsád és Tövis lélekszámát 1992-ben a városi népességhez sorolva).

egyenlegén. Nem tudjuk például, hogy Erdély belső vándorlási egyenlege nyereséges-e, avagy veszteséges? Pedig jó lenne tudni, hiszen ettől függ, hogy a kivándorlási veszteség az összes vándorlási veszteségnél nagyobb, vagy pedig kisebbnek számítható. Mivel a megváltozott irányú urbánus migráció gócvídeke Erdélyben a Kárpátok déli vonulata (Brassó, Szeben, Hunyad és Krassó-Szörény megye), s a két nagy országrész közti vándorlási ütközőövezetből sok, hegyeken túlról ideszármazott visszatérése feltételezhető, könnyen lehet, hogy Erdély régebben tartós negatív belső vándorlási egyenlege most legalábbis nullszaldós. De ez csak pusztá feltevés. Nem tudhatni továbbá azt sem, hogy az Erdélyből külföldre távozottak közül hányan hiányoznak a városokból és hányan a falvakból, hiszen jóllehet Erdély vándorlási vesztesége látszólag teljes egészében a városokból származik, a különböző területek közti mozgásokat a településtípusok közti népcsere is átszínezi.

Mindenesetre az előbbieket ismeretében nem meglepőek a 6. táblázatnak a magyar nemzetiségűek erdélyi népességfogyását települési környezet szerint részletező adatai.

6. táblázat
Az összes népesség, valamint a román és a magyar nemzetiségűek számának fogyása
a két népszámlálás között Erdélyben, városok és községek szerint*

	Összesen		Románok		Magyarok	
	Ezer fő	%	Ezer fő	%	Ezer fő	%

A népesség száma és aránya az 1992. évi népszámlálás idején

Összesen	7 723,3	100,0	5 684,1	73,6	1 603,9	20,8
Városok	4 449,7	100,0	3 369,2	75,7	899,3	20,2
Községek	3 273,6	100,0	2 314,9	70,7	704,6	21,5

A népesség száma és aránya a 2002. évi népszámlálás idején

Összesen	7 225,7	100,0	5 393,4	74,7	1 416,8	19,6
Városok	4 068,7	100,0	3 168,7	77,9	746,5	18,3
Községek	3 157,0	100,0	2 224,7	70,5	670,3	21,2

A népesség fogyása a két népszámlálás között

Összesen	-497,6	-6,4	-290,7	-5,1	-187,1	-11,7
Városok	-381,0	-8,6	-200,5	-6,0	-152,8	-17,0
Községek	-116,6	-3,6	-90,2	-3,9	-34,3	-4,9

*A mai közigazgatási beosztásnak megfelelően.

A tíz év során a magyarok lélekszáma Erdélyben is – csakúgy mint az országban általában –

több mint kétszer olyan gyorsan fogyott, mint a románoké. Egyúttal azonban látható az is, hogy lényegi aszimmetria a városokban van, ahol a magyarok számára hátrányos aránykülönbség csaknem háromszoros. Ennek folytán a városi népességből való részesedésük is 1,9 százalékponttal kisebb, mint 1992-ben volt, szemben a községekkel, ahol számarányuk csak 0,3 százalékponttal lett kevesebb. Végso soron tehát a városokban szenvedett újabb térvészteszt okozta a magyarság Erdély összslakosságn belüli arányának fogyását a tíz év alatt. E folyamatot az elmúlt fél évszázadra visszatekintve a 7. táblázat szemlélteti.

7. táblázat
A román és magyar nemzetiségűek számaránya Erdélyben 1956–2002 között,
városok és községek szerint*
(Százalékban)

Év	Összesen		Városok		Községek	
	Román	Magyar	Román	Magyar	Román	Magyar
1956	65,0	25,1	58,4	30,1	68,4	22,4
1966	67,9	23,8	65,0	26,7	69,8	21,8
1977	69,4	22,6	69,4	23,7	69,4	21,4
1992	73,6	20,8	75,7	20,2	70,7	21,5
2002	74,7	19,6	77,9	18,3	70,5	21,2

*A mai közigazgatási beosztásnak megfelelően.

A 20. század második felének etnodemográfiai folyamatait jellemezve korábban megalapozottan volt állítható, hogy az erdélyi (és általában a romániai) magyarság hiányolt népességi többlete nagyrészt a városokban tűnik el.¹⁷ A fentebbi adatok alapján ez a megállapítás a 21. század küszöbén is érvényesnek tetszik, legfeljebb a megfogalmazáson kell módosítani: a romániai magyarság várakozást meghaladó népességi hiánya lényegében a városokban keletkezik.

Végso következtetések

Számításaim és latolgatásaim összegzése előtt előrebocsátom, hogy a végso következtetéseket magam is bizonyításra és további kifejtésre szoruló hipotézisnek tekintem. A statisztikai átlagok területi kibontása, a helyi eltérések és sajátosságok elemző leírása nyilvánvalóan árnyalni és sokban módosítani fogja a főbb demográfiai folyamatokról és változásokról előzetesen alkotott képet. Erre az újabb népmozgalmi közlemények, valamint a népszámlálás végleges és részletes adatainak ismeretében nyílik lehetőség.

A romániai magyarság népességcsökkenésének okait kutatva ugyanakkor változatlanul szembeálálkozunk egy régtől meglévő és úgy látszik, leküzdhetetlennek bizonyuló problémával. Azzal tudniillik, hogy valójában a csökkenés egyik összetevőjének vizsgálatához sem áll rendelkezésre továbbra sem kielégítő forrásanyag. Mind az egyes nemzetiségek természetes népmozgalmára, mind a vándorlási veszteségre vonatkozóan a létező (vagy ismert) kimutatások csak igen bizonytalan fogódzókat kínálnak. (Tegyük hozzá, hogy még az állandó népesség számát rögzítő népszámlálási adatok helytálalóságában sem lehetünk teljesen biztosak.)

E három labilis tényező összefüggésében az asszimilációs veszteséget megbecsülni majdhogynem lehetetlen. Az erdélyi magyarság asszimilációjával több írásban is foglalkoztam már, és az abból eredő veszteséget legutóbb, az 1977–1992 közötti időszakban 50 ezer körülre becsültem. Ez a veszteség számításaimban 1956-tal kezdődően ekkor volt a legmagasabb, abból adódóan, hogy a magyar-

¹⁷ Varga E. Árpád: Városodás, vándorlás, nemzetiség. = Erdélyi Szemle. 1994. 5–6. sz. 174. p., Varga E. Árpád: A romániai magyarság főbb demográfiai jellemzői az 1992. évi népszámlálás eredményei alapján. = Hítel. 1996. 3. sz. 70. p.

ságból való átlépés ez alkalommal jelentős részben nem csupán a többségi nemzet felé irányult; a feltehető félszázezres veszteség harmada-fele valószínűleg a német, illetve a cigány nemzetiségűek számát gyarapította.¹⁸ 1992 és 2002 között ilyen irányú kiválás már nem nagyon várható (sőt a szatmári svábok köréből inkább visszatérésre számíthatunk). Ezért, ha az államalkotó nemzet asszimilációs tartalékait változatlanak véljük is a magyarság soraiban, az ebből származó veszteség a tíz évvel korábbinál most lényegesen kisebbnek remélhető.

Immár valamennyi tényezőt mérlegelve végül is azt mondhatom, hogy a romániai magyarság 190,6 ezres népszámlálási veszteségének két döntő összetevője a nemzetközi vándorlásból eredő hiány, valamint a természetes fogyás. A migrációs hiány talán nagyobb súllyal esik latba, ám míg a természetes fogyás minden értelemben valóságos veszteségnek vehető, az előbbi nem teljesen az, hiszen jelentős hányadában mozgásban lévő (ámbar részben a végleges távozás útjára lépett) tömeget takar. A természetes fogyás és a vándorlási hiány nagyrészt kiadja a tényleges fogyás összegét, az így számítható viszonylag szerény asszimilációs veszteség tehát csak alárendelt szerepet játszik a magyar nemzetiségűek számbeli fogyatkozásában.

Nem szívesen dobálóznék számokkal. De ha e három összetevő megoszlását valamiképpen égiscsak szemléltetni kellene, akkor sommásan úgy jellemezném – az asszimilációs veszteséget a természetes fogyás és a migrációs hiány együttes nagyságától téve függővé, ez utóbbira vonatkozó bizonytalan becslésnek pedig az alsó értékszakaszát véve alapul –, hogy azok megközelítően 5:4:1 arányban viszonyulhatnak egymáshoz. (Számokban kifejezve: a nemzetközi vándormozgalomból adódó hiány 90 ezer, a természetes fogyás 80 ezer, az asszimilációs veszteség pedig ilyenformán 20 ezer körülire tehető.)

¹⁸ Varga E. Árpád: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán. = Regio. 2002. 1. sz. 199., 202–203. p.